

Zase jeden příklad za všechny: Fakt, že některé sumerské texty byly „tajné“, tedy esoterní, naznačuje, že vedle prostých členů společnosti existovala skupina náboženských zasvěcenců, typická pro oblasti, v nichž se konala mystéria. O mystériích starého Řecka i Egypta víme už poměrně mnoho. Avšak o obdobném jevu v Mezopotámii víme málo a ve starém Sumeru nic. Jsou tu analogie? Jaké? Mají např. řecká mystéria své pravzory či obdoby nejen v Egyptě, nýbrž i v Mezopotámii nebo právě dokonce až ve starém Sumeru? Spojení mezi mysterijní myšlenkou návratu do života a mezi vegetačním cyklem je známé. Tak jsou pro to v Sumeru už nepochybně jakési předpoklady. To je třeba prozkoumat a zde může být Hruškova práce výborným východiskem.

JAN HELLER

Jiří Prosecký, Královské knihy staré Metopotamie, Praha: Orientální ústav AV ČR, 174 s.

Tento nevelký a nenápadný spis našeho známého klínopisce je nicméně velice významnou publikací v oblasti naší orientalistiky a jmenovitě tam, kde má česká věda výbornou tradici, totiž v bádání o starověkém Předním východu. Stačí připomenout jména jako Bedřich Hrozný či Lubor Matouš. A právě do jejich stop Jiří Prosecký vstupuje jak celým svým dílem, tak zvláště žetelně touto poslední knihou. Jde v ní o rozbor a překlad starých mezopotamských textů legendárního charakteru o králích. Význam těchto památek popisuje zasvěcený úvod (s. 3-7). Říká se tu, že „důležitou součástí akkadské literární tradice tvoří tzv. historické literární texty, tzn. literární skladby, které čerpají svou látku z historických událostí starověké Mezopotamie“. Je v nich zastoupena řada žánrů, zde však se rozebírají „pouze dvě skupiny, a to historické eposy a fiktivní autobiografie panovníků, kteří se stali součástí akkadské literární tradice během téměř dvoutisíciletého trvání historického vývoje staré Mezopotamie. Texty lze rozdělit do pěti období:

1. doba staroakkadské dynastie (Sargon, Nárám-Sín), 24.-25. stol.
2. čas kassitské dynastie, 16.-12. stol.
3. dynastie z Isinu, 12. stol.
4. doba asyrských vládců, 14.-7. stol.
5. chaldejští vládcí Babylónu, 7.-6. stol.

Autor se ptá, jaké jsou příčiny nespojitého tradování historických skutečností. Vidí je v tom, že se tradice soustředila na klíčové momenty dějinného vývoje, a to předně z hlediska duchovního a kulturního. Nejde jen o to, uchovat vzpomínky na dávnověk, nýbrž i čerpat poučení pro současnost. A právě tato okolnost, dodává recenzent, nutí tradenty k úpravám, jimiž vnikají do textu legendární motivy, které jej sice vzdalují historii, ale potencují jeho aktuální poselství. – Hrdinské epické skladby, ony „chansons de geste“ o dobyvatelích staroakkadských, se dochovaly převážně pouze ze starobabylonského období. Pak se pozornost tvůrců i komentářů literárních textů přiklání stále více ke skladbám spíše didaktického zaměření, k fiktivním autobiografiím, zvaným *naru*, které interpretovaly minulost tak, že se stávala „učitelkou života“. Dokládá to např. oblíba „Legendy o Sargonovi“, k níž se ještě znovu vrátíme v závěru celé recenze jako k textu zvláště příznačnému.

Literární tradice kassitské dynastie je chudší. Kromě apokryfních dedikačních textů řazených nyní k fiktivním autobiografiím jde vesměs jen o fragmenty, z nichž vystupují jen pouhá jména zbavená jakýchkoli individuálních rysů.

Třetí skupina je opět bohatší: Jde o texty, které nás informují o babylonsko-elamském konfliktu, který vedl k pádu kassitské dynastie. Tu vystřídala druhá dynastie z Isinu s výraznou postavou Nabukadnezara I. Ten se porážkou Elamu zasloužil o znovuzískání sochy Mardukovy a o její navrácení do Babylónu. To byla z hlediska náboženského důležitá událost, vzpomínaná celých dalších pět století.

Poměrně konsistentní asyrská tradice se soustřeďuje kolem postav asyrských vládců 14.-7. století. Jde zvláště o dva eposy, o Adad-nárám I. a o Tukult-Ninurtovi I., o několika stovkách veršů. Vyprávějí o konfliktech mezi Asýrií a kassitskou Babylónií a o proradnosti babylonských panovníků, která na sebe obrátila hněv mezopotamských bo-

hů. Do asyrských tradic patří i kratší texty hymnicko-epické, oslavující válečné činy Tiglatpilesara I., Aššurnasirpala II. a Salmanassara III. Jsou velmi silně závislé na oficiálním znění královských nápisů. Asyrskou tradici uzavírají texty o Sargonovcích 8. a 7. století. Vyprávějí o bojích s Elamem, severní Sýrií, Anatólií a posléze i s Babylónií.

Poslední skupinu tvoří texty novobabylónské. Zvláště poslední z vládců chaldejské dynastie Nabonid zanechal řadu nápisů, k nimž se druží literárně pozoruhodný a tematicky ojedinělý „hanopis na Nabonida“, artefakt Mardukových kněží z počátku perské vlády, jímž odsuzují Nabonida a oslavují Kýra.

Tento úvod, o němž zde recenze referovala poměrně podrobně, zachycuje zároveň jak rozvrh, tak i obsah knihy. Prvních pět kapitol (s. 8-65) popisuje a kriticky analyzuje texty z epoch, zmíněných již v úvodu. Autor knihy tu odkazuje na dosavadní publikace textů i jejich leckdy nedořešenou problematiku, na předlohy, z nichž překládal, na otázky, kolem nichž krouží současná odborná diskuse. Ke každému z textů, přeložených a uveřejněných v další části knihy, je tu krátký úvod s jeho stručnou charakteristikou a obsahem. Vlastně tu jde o jakýsi odborný aparát, který znalci klinopisného bádání umožňují rekonstruovat překladatelovu práci a laikovi ukazuje, s čím se musel překladatel vyrovnávat a leckdy i utkávat. Látku vymezují nadpisy jednotlivých kapitol: I. Vládcové dynastie z Akkadu (24.-23. st.), II. Kassitští vládcové Babylónu (16.-12. st.), III. Mardukovo elamské zajetí a návrat do Babylónu (12. st.), IV. Vládcové Asýrie (14.-7. st.), V. Chaldejští vládcové Babylónu (7.-6. st.).

Další část knihy, vlastně její jádro, je překlad třiatřiceti různě dlouhých klinopisných textů ze zmíněných pěti období a okruhů. Téměř všechny máme před sebou v češtině poprvé, nebo přesněji poprvé v úplném a přesném znění. Asi by nebylo účelné vyjmenovávat je tu všechny. Zmíníme proto jen ty zvláště významné. K první skupině textů patří jako důležitý nepochybně Šar tamchàri – Král bitvy, čestný titul Sargona, popisující jeho vítězná tažení. Okolo Sargona krouží další tři texty, z nich je nepochybně nejza-

jímavější jinak poměrně známá Legenda o Sargonovi, popisující jeho původ.

Další „kassitská“ skupina textů krouží především kolem tří vládců: Nárám-Sín, Agum-kakrime (o návratu Mardukově) a Kurigalzu. Další texty sem přiřazené jsou méně významné a fragmentární.

Třetí epochu a oblast zde zastupuje především text o elamském vládcí Kudur Nachchuntem. Býval spojován s biblickým Kedorlaómerem (Gn 14,1). Interpretace textu je však složitá a sporná. Nejnověji se prosazuje mínění B. Lansbergera, že nejde o skladbu epickou, ale o dopis. Další texty se tu zabývají postavou Nabukadnezara I. a jeho fiktivními autobiografiemi.

Čtvrtá asyrská oblast je tu zastoupena texty o řadě vládařů: Epos o Adana-nárárim, hymnus na Aššura a Tukultí-Ninurtu, epos o Tukultí-Ninurtovi, zpráva o tažení Tiglatpilesara I. a velmi svérázný a významný text o lovcí, který loví zvířata i lidi. V textu samém není lovec pojmenován, ale řada badatelů se domnívá, že jde také o Tiglatpilesara. Recenzent zde nemůže nepřipojit, že v tomto nedlouhém jednostránkovém textu máme patrně nejvýraznější zachovaný popis lovice jako ničitele života zvířat a lidí a tak protikladu biblické postavy pastýře jako ochránce a pěstitele života. K vnitřnímu protikladu lovice – kofistníka a pastýře – rozmnožovatele života se vracím stále znovu, mám za to, že v nich jde o dva zcela základní, archetypické lidské postoje vůči celku jsoucná. – Do stati o Asýrii patří ještě další texty: Salmanassar v Urartu a Sargonův hřích, kroužící kolem extispicia.

Tím přicházíme k poslední páté skupině textů, které se vztahují k vládcům chaldejské doby. Na prvním místě je tu epos o Nabopolassarovi, z něhož je však zachována asi jen šestina. Je tu zmínka o povstání v městě Kúta a o korunovaci krále. O Kútu jde i v dalším, opět fragmentárním textu, nazvaném „Fragment babylónského historického eposu“. Fragmentem je i třetí text – epos o Amél-Mardukovi, také jen malý zlomek původně jistě mnohem delšího textu. O posledního krále novobabylónské říše Nabonida jde i v textu, nazvaném Adad-guppi. Je to jméno Nabonidovy matky, která prý se šťastně dočkala toho, že její syn se stal králem. Tento text představuje plynulý přechod k dalším nabonidovským textům: Nabonid a chrám

Sinův a Nabonidova autobiografie, vlastně líčení události od Sinacheribova vpádu do Babylónu 689 až po Nabonidův konec. V jakémsi protikladu k všem chvalám na Nabonida stojí jeho hanopis, zřejmě dílo Mardukových kněží babylónských, kteří mu nemohli zapomenout, že se odvrátil od jejich Marduka a oddal se kultu Sina v oase Témá. Není tu však zmínka o Nabonidově zešlání, na jejímž základě někteří vykladači spojovali tento hanopis s Da 4,29-31 (viz Překlad s výkladem Starého zákona, 13, s. 280).

Po překladech textů následuje Seznam citované literatury a pramenů (s. 152), a to nejdříve seznam použitých zkratk a pak jednotlivé citované práce. Následuje velmi užitečný rejstřík vlastních jmen a konečně obsah. Kniha je pečlivě graficky upravena.

Na závěr je třeba pochválit akribii a vědeckou přesnost autora, jeho spolehlivou a hlubokou obeznámenost s látkou, kterou zde zpracoval, i způsob, jakým vše předložil. Je třeba poděkovat za další významné obohacení naší literatury o starém Orientu.

Ještě závažnější je však stránka obsahová. Kniha předkládá velice závažný materiál na pomezí mezi historií a mytologií. Legendární texty o starých kráľích jsou zvláště důležité, chceme-li sledovat, jak mytologie prorůstá do historie a překrývá ji, anebo z druhé strany, jak historické jádro na sebe jako lavina v pohybu nabaluje mýtické látky. Tím texty, které J. Prosecký přeložil a publikoval, mohou poskytnout neobyčejně cenné podněty jak badateli, který chce ze starých legendárních textů erudovat historicky relevantní údaje, tak i tomu, kdo chce naopak z údajně historických textů kriticky vyfídit to, co do nich vnesla jejich druhotná, tendenční, a ideologická, politická či náboženská úprava.

Malý příklad: Sargonova legenda se nepochybně týká historické osobnosti, ale nepopisuje historické události Sargonova mládí, nýbrž chce narativní formou pomocí tradičních náboženských symbolů vystihnout její politický význam. Jinak řečeno, chce vládci, podle všeho, co o něm víme, zřejmě geniálnímu usurpátorovi trůnu, dodat nimbus legálního panovníka. Proto jeho jméno Šarru-kén = král pravý, opravdový, skutečný. A proto i v legendě jeho tajemný, sakrální původ (matka kněžka vysokého řádu – *enet-ut*), kde tajemný, neznámý otec může být

i bohem – srovnej Gilgameš, kde to bylo obrácené: otec pozemšťan, matka bohyně. Ale kněžky tohoto typu jsou tak říkajíc určeny pro bohy! A dále: Ohrožený chránělec bohů (kněžka měla být panenská!) je zářačně zachráněn skrze vodu jako Mojžíš. Jeho pěstounem je vaříč vody a ošetřovatel zahrady, tedy moderně zahradník. Jenže zahrada je ve staré symbolice napodobeninou, substitucí ráje, takže zahradník je pěstitel ráje (srov. Gn 2,15). Jestliže se u něho mladý Sargon naučil zahradničit, naučil se vlastně vytvářet ráj, „porajšřovat“. Bude vzdělávat ráj všude, kam rozšíří svou vládu. Mohli bychom podobně probírat i další motivy legendy, ale raději už shrňme: Při vzniku této legendy byly zřejmě náboženské motivy podřízeny ucslenému politickému programu. Vlastně je to politicko-ideologický pamflet. Ale legenda žila dále. Sargon se stal archetypickou minulostí, stal se z něho bájny a vzorný král, jímž bylo nadále možno poměřovat další vládaře, a to bez ohledu na minulé lidsky skutečné Sargonovy rysy. To, co bylo v první etapě života sargonovské legendy její ideologizací, bylo v další etapě naopak základnou pro kritiku králů. Došlo v ní, a to samovolně, k jakémusi přeznačení původního záměru, a tím i k závažnému posunu v jejím obsahu. Ten byl znovu nábožensky potencován, legenda se stala zásobárnou hodnotových měřítek, a tím ve svém účinku závažně překročila politickou a ideologickou rovinu, z níž a v níž vznikla.

Částečně zrcadlovým příkladem je také známý a zde uveřejněný pamflet na Nabonida. Chce krále degradovat. Těžko dnes můžeme odhadnout, zdali si její pisatelé, rozhořčení Mardukovi kněží, tehdy uvědomili, že kritikou krále, a to kteréhokoli, otřásají nejzávažnějším ideovým svorníkem mezopotamského kosmu, totiž sakrálním královstvím, dotud zcela nedotknutelným a výrazně tabuizovaným. Kritikou krále – bez ohledu na jeho osobu – nepřiměřeně depotencovali i jeho úřad a roli a tak chtěnechtě otevřeli cestu novým hlediskům a novým hodnotám.

To vše bude nutno v budoucnu teprve zpracovat. Ale materiál, a to velmi závažný a svrchovaně spolehlivý, leží nyní před námi.

JAN HELLER